

УДК 349.412

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.92.2.43>

ДЕРЖАВНА РЕЄСТРАЦІЯ ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ У ПРОЦЕСІ НАБУТТЯ (РЕАЛІЗАЦІЇ) ПРАВ НА ЗЕМЛЮ

Заєць О.І.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри земельного та аграрного права
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
ORCID: 0000-0001-7969-2465
e-mail: olenazaiets1909@gmail.com*

Заєць О.І. Державна реєстрація земельної ділянки у процесі набуття (реалізації) прав на землю.

В статті досліджуються закономірності розвитку сучасної системи правових форм набуття (реалізації) прав на землю, а також місця державної реєстрації земельної ділянки в процедурі набуття (реалізації) права на землю. Стверджується, що стале землекористування завжди потребувало пошуку та втілення необхідної кількості ефективних правових форм використання земельних ділянок та їх набуття. Доведено, що розвиток правових форм набуття (реалізації) прав на землю в Україні в сучасних умовах в цілому відповідає потребам часу. Система правових форм, маючи в своїй основі певні стабільні і стійкі процедури набуття (реалізації) прав на землю, в той же час є структурою, яка чутливо реагує на виклики сьогодення за рахунок законотворчої діяльності парламенту України, що цілком відповідає ст. 14 Конституції України. Тому робиться висновок про те, що в перспективі повоєнного відновлення передбачається скасування тих правових форм, які були запроваджені для умов воєнного стану. Правові форми ж, які були запроваджені з метою створення цивілізованого ринку земель, для виконання євроінтеграційних задач, сприяння створенню умов для найбільш раціонального використання та охорони земель, тільки продовжать свій розвиток. Аналізується державна реєстрація земельної ділянки, яка в процесі набуття (реалізації) прав на землю сьогодні здійснюється в усіх процедурах, де земельна ділянка не була сформована раніше або процес формування потребує оновлення. Також формування і державна реєстрація земельної ділянки можуть здійснюватися окремо від процедур набуття (реалізації) прав на землю. Встановлено, що державна реєстрація земельної ділянки може здійснюватися в процедурах набуття (реалізації) прав на землю в таких випадках: 1) якщо особі за рішенням органу влади надано дозвіл на розроблення документації із землеустрою, що є підставою для формування земельної ділянки при передачі її у власність чи користування із земель державної чи комунальної власності; 2) у випадку замовлення документації із землеустрою, за якою здійснюється формування земельної ділянки державної, комунальної власності; 3) у разі формування земельної ділянки в порядку виділення в натурі (на місцевості) земельних ділянок власникам земельних часток (паїв); 4) у разі державної реєстрації земельної ділянки, що примусово відчужується відповідно до ст. 14-1 Закону України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану».

Ключові слова: набуття права на землю; державна реєстрація земельної ділянки; припинення права на землю; реалізація права на землю; право на земельну ділянку; земельне право; земельна ділянка; адміністративна процедура; державна реєстрація права на земельну ділянку; державний земельний кадастр.

Zaiets O.I. State registration of a land plot in the process of acquiring (realization) of rights on land.

The article examines the regularities of the development of the modern system of legal forms of acquisition (realization) of land rights, as well as the place of state registration of a land plot in the procedure of acquisition (realization) of land rights. It is argued that sustainable land use has always

required the search and implementation of the necessary number of effective legal forms of land use and acquisition. It is proven that the development of legal forms of acquisition (realization) of land rights in Ukraine in modern conditions generally meets the needs of the time. The system of legal forms, having as its basis certain stable and sustainable procedures for acquiring (exercising) land rights, is at the same time a structure that sensitively responds to the challenges of today through the legislative activity of the Parliament of Ukraine, which is fully consistent with Article 14 of the Constitution of Ukraine. Therefore, it is concluded that in the perspective of post-war restoration, the abolition of those legal forms that were introduced for martial law conditions is envisaged. Legal forms that were introduced with the aim of creating a civilized land market, fulfilling European integration tasks, and promoting the creation of conditions for the most rational use and protection of land will only continue their development. The state registration of a land plot is analyzed, which in the process of acquiring (exercising) land rights is currently carried out in all procedures where the land plot has not been formed previously or the formation process requires updating. Also, the formation and state registration of a land plot can be carried out separately from the procedures for acquiring (exercising) land rights. It has been established that state registration of a land plot may be carried out in the procedures for acquiring (exercising) land rights in the following cases: 1) if a person, by decision of a government body, is granted permission to develop land management documentation, which is the basis for the formation of a land plot when transferring it into ownership or use from lands of state or municipal ownership; 2) in the case of ordering land management documentation, according to which the formation of a land plot of state or municipal ownership is carried out; 3) in the case of the formation of a land plot in the order of allocation in kind (on the ground) of land plots to owners of land shares (shares); 4) in the case of state registration of a land plot that is forcibly alienated in accordance with Article 14-1 of the Law of Ukraine «On the Transfer, Forcible Alienation or Seizure of Property under the Legal Regime of Martial Law or a State of Emergency».

Key words: acquisition of land rights; state registration of a land plot; termination of land rights; realization of land rights; right to a land plot; land right; land plot; administrative procedure; state registration of land rights; state land cadastre.

Постановка проблеми. Стале землекористування завжди потребувало пошуку та втілення необхідної кількості ефективних правових форм використання земельних ділянок та їх набуття. В умовах воєнного стану в Україні це завдання так само залишається актуальним, але має враховувати воєнні виклики, що постали перед нашим суспільством. Законодавець серед іншого шукає такі правові форми набуття і використання земель, які б, з одного боку, слугували зміцненню обороноздатності держави, а з іншого – сприяли розвитку ринку землі, євроінтеграції та зміцненню еколого-економічних засад України.

Мета дослідження полягає у встановленні закономірностей розвитку сучасної системи правових форм набуття (реалізації) прав на землю, а також місця державної реєстрації земельної ділянки в процедурі набуття (реалізації) права на землю.

Стан опрацювання проблематики. Питанням набуття та припинення прав на землю, державній реєстрації земельної ділянки присвятили свої праці такі українські вчені-правники як Мірошніченко А.М., Коваленко Т.О., Гринько С.В., Дремлюга К.О., Єлісеєва О.В., Кисилиця Н.Д., Балащенко М.І. та багато інших вчених. Але в умовах стрімкого розвитку земельно-правового регулювання під дією чинників війни, євроінтеграції, розвитку ринку землі та кадастрово-реєстраційних систем наукові напрацювання з запропонованої тематики підлягають перегляду і переосмисленню.

Виклад основного матеріалу. Нами свого часу було з'ясовано, що набуття (реалізація) прав на землю у сучасних умовах є сукупністю передбачених ЗКУ та іншим законодавством правових форм (способів) передачі земельних ділянок у власність або на різних титулах прав на чужі землі (обмежені права власності, володіння, користування, розпорядження), на титулі зобов'язальних прав фізичним особам, юридичним особам, територіальним громадам та державі, що здійснюються у межах земельних процедурних правовідносин, як матеріальних, так і процесуальних, в результаті яких у цих суб'єктів виникає одне із зазначених прав на землю [1].

Дремлюга К.О. в своєму дисертаційному дослідженні під набуттям прав на землю громадянами України розуміє зумовлену (детерміновану) земельно-правовим інтересом вольову активну поведінку громадян України, спрямовану на реалізацію уповноважуваних земельно-правових

норм, що визначають суб'єктивні права на землю [2, с. 5]. Ним також сформульовано поняття підстав набуття прав на землю громадянами України, що розглядаються як визначені нормативно-правовими актами земельного законодавства завершені, комплексні юридичні (фактичні) склади, що включають юридичні факти та у передбачених законодавством випадках юридично значущі умови у строго визначеній послідовності, та зумовлюють набуття суб'єктивних прав на землю громадянами України [2, с. 5].

Думаємо, що суперечності між зазначеними підходами немає: правова форма, будучи сукупністю правових норм і правових інститутів, органічною частиною системи права, являє собою абстракцію [3, с. 37] певної діяльності (вольової активної поведінки) уповноважених суб'єктів, яка реалізується з юридичної точки зору у правовідносинах.

Нами також з певним ступенем узагальнення було виділено наступні правові форми набуття (реалізації) прав на землю: приватизація земельних ділянок державної і комунальної власності (ст. 116, 118, 121 ЗКУ); передача земельних ділянок державної власності у комунальну власність та комунальної власності у державну власність (ст. 117 ЗКУ); набуття права на земельну ділянку за набувальною давністю (ст. 119 ЗКУ); перехід права на земельну ділянку у разі набуття права на жилий будинок, будівлю або споруду (ст. 120 ЗКУ); надання земельних ділянок державної або комунальної власності у користування (постійне, оренда тощо) (123, 124 ЗКУ, Закон України "Про оренду землі"); встановлення права земельного сервітуту (Глава 16 ЗКУ); відчуження земельних ділянок або прав на них на підставі цивільно-правових договорів, в тому числі на конкурентних засадах (Гл. 20, 21 ЗКУ); припинення прав на землю (Гл. 22 ЗКУ); виділення в натурі (на місцевості) земельних ділянок власникам земельних часток (паїв) (ч. 8, 9, 16, 17 Перехідних положень ЗКУ, Закон України "Про порядок виділення в натурі (на місцевості) земельних ділянок власникам земельних часток (паїв)") (розпаювання земель); набуття права користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (емфітевзис) або для забудови (суперфіцій) (Глава 16-1 ЗКУ, Глава 34 ЦКУ). Окремі із зазначених видів правових форм як тоді, так і зараз мають внутрішній поділ на підвиди [1].

З того часу до правових форм додалися наступні: набуття прав на землю зобов'язального характеру [5], набуття права довірчої власності на землю як способу забезпечення зобов'язання (ст. 89-1 ЗКУ, ст.ст. 597-1 – 597-13 ЦКУ) та право довірчої власності на отриману в управління земельну ділянку (глава 70 ЦКУ), набуття права володіння чужою земельною ділянкою (право притримання – ст. ст. 594-597 ЦКУ); набуття права розпорядження чужою землею (іпотека, податкова застава) [6], визнання спадщини відумерлою (ст. 1277 ЦКУ).

З початку 2020 р.р. та нового етапу реформування земельних правовідносин, до якого згодом додався режим воєнного стану, перелік правових форм набуття земельних ділянок поповнився новими видами, деякі з існуючих правових форм зазнали певної трансформації, а окремі перебувають в стані законодавчої розробки. Так, до нових або суттєво вдосконалених правових форм у ході чергового етапу земельної реформи можна віднести порядок встановлення земельних сервітутів на землях державної, комунальної власності (ст. 124-1 ЗКУ), набуття права управління арештованими активами (земельною ділянкою) (ст.ст. 21 – 21-5 Закону України «Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів»), порядок припинення права користування земельними ділянками, що використовуються з порушенням земельного законодавства (ст. 144 ЗКУ), конфіскація земельної ділянки, якщо вона не може належати їй на праві власності та/або у зв'язку з порушенням обов'язку щодо її відчуження протягом установленого законом строку (ст. 145 ЗКУ), конфіскація земельної ділянки сільськогосподарського призначення у випадку порушення вимог ч.ч. 1, 2 ст. 130 ЗКУ, вилучення земельних ділянок в порядку п. 6-1 Перехідних положень ЗКУ,

Правові форми набуття земельних ділянок, які з'явилися, трансформувалися або стали актуальними в умовах воєнного стану, включають наступні: примусове відчуження земельної ділянки (Закон України "Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану"), примусове вилучення земельних ділянок з мотивів суспільної необхідності (ст. 147 ЗКУ, Закону України «Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів»), примусове відчуження земельних ділянок з мотивів суспільної необхідності в умовах воєнного стану для розміщення об'єктів оборонно-промислового комплексу та об'єктів інфраструктури в Ужгородському районі Закарпатської області (ст. 14-1 Закону України "Про передачу, примусове відчуження або вилу-

чення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану”), передача в оренду на строк до одного року земельних ділянок сільськогосподарського призначення (п. 27 Перехідних положень ЗКУ), передача на строк до одного року належного права оренди, суборенди іншій особі для використання земельної ділянки сільськогосподарського призначення за цільовим призначенням без згоди власника земельної ділянки (пп. 9 п. 27 Перехідних положень ЗКУ).

Не можна не відмітити, що в державі ведеться законопроектна робота в напрямку запровадження нових правових форм набуття земельних ділянок: примусове припинення права власності (Законопроект № 14074 “Про внесення зміни до статті 140 Земельного кодексу України щодо припинення права власності на земельні ділянки у зв’язку з невиконанням вимог щодо використання земель за цільовим призначенням”), примусове тимчасове позбавлення права користування земельною ділянкою (або її частиною), що перебуває у приватній власності, в умовах правового режиму воєнного стану для будівництва та утримання військових інженерно-технічних і фортифікаційних споруд (Законопроект № 12130 “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо користування земельними ділянками, необхідними для будівництва та утримання військових інженерно-технічних і фортифікаційних споруд в умовах правового режиму воєнного стану”), набуття узуфрукту щодо земельної ділянки [7].

В підсумку відзначимо, що система правових форм набуття земельних ділянок, маючи в своїй основі певні стабільні і стійкі процедури набуття (реалізації) прав на землю, в той же час є структурою, яка чутливо реагує на виклики сьогодення за рахунок законотворчої діяльності парламенту України. І це є абсолютно законно, адже таким чином виконується ст. 14 Конституції України про набуття і реалізацію права власності на землю громадянами, юридичними особами та державою виключно відповідно до закону.

Процедурна матерія набуття та припинення прав на землю включає матеріальні та процесуальні процедури. Якщо правовідносини набуття та припинення складаються між двома приватними особами, то така процедура буде матеріальною. Якщо ж у таких правовідносинах хоча б однією із сторін на боці отримання або передачі земельної ділянки стане орган публічної влади відповідно до своїх повноважень, в такому випадку буде задіяна процесуальна процедура, яка в той же час за сучасними науковими підходами є складовою функції управління по розподілу та перерозподілу земель. Відмітимо також, що у процедурну матерію набуття та припинення прав на землю включені елементи інших функцій управління у сфері земельних відносин: землеустрій, ведення державного земельного кадастру, державна реєстрація прав на землю тощо. Тож зупинимося на аналізі складової ведення державного земельного кадастру, а саме державній реєстрації земельної ділянки. Принагідно зазначимо, до цих правових форм застосовним є також Закон України “Про адміністративну процедуру”.

Відповідно до ст. 1 Закону України “Про державний земельний кадастр” державна реєстрація земельної ділянки – це внесення до Державного земельного кадастру передбачених цим Законом відомостей про формування земельної ділянки та присвоєння їй кадастрового номера. За ст. 24 цього ж Закону державна реєстрація земельної ділянки здійснюється при її формуванні шляхом відкриття Поземельної книги на таку ділянку. Державна реєстрація здійснюється державним кадастровим реєстратором центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин. Таким чином, державна реєстрація є логічним наслідком формування земельної ділянки. Тому для відповіді на питання, в яких правових формах набуття та припинення прав на землю складовою буде державна реєстрація земельної ділянки, треба визначити, в яких з них буде відбуватися її формування. Таким чином, правові форми набуття та припинення прав на землю можна поділити на такі, в яких буде відбуватися формування і відповідно державна реєстрація земельної ділянки, і такі, в яких ділянка є сформованою і зареєстрованою. Причому в сучасних умовах одна і та ж правова форма набуття права на землю може як передбачати державну реєстрацію, так і не передбачати, якщо земельна ділянка до цього вже була сформована в інших процедурах. Так само варто відмітити, що формування та державна реєстрація земельної ділянки більше притаманні землям державної та комунальної власності. Натомість, землі приватної власності в обігу переважно перебувають уже сформованими та зареєстрованими. Виключення відповідно до Перехідних положень Закону України “Про Державний земельний кадастр” складають земельні ділянки, право власності (користування) на які виникло до 2004 року, і вони вважаються сформованими незалежно від присвоєння їм кадастрового номера. У разі якщо відомості про зазначені земельні ділянки не внесені до Державного реєстру земель, їх

державна реєстрація здійснюється на підставі технічної документації із землеустрою щодо встановлення (відновлення) меж земельної ділянки в натурі (на місцевості) або комплексного плану просторового розвитку території територіальної громади, генерального плану населеного пункту, детального плану території. Також деякі особливості державної реєстрації визначені для земельних ділянок, сформованих до 1 січня 2013 року.

Відповідно до ст 79-1 Земельного кодексу України (ЗКУ) формування земельної ділянки полягає у визначенні останньої як об'єкта цивільних прав. Формування земельної ділянки передбачає визначення її площі, меж (за рахунок визначених в ЗКУ та Законі України "Про землеустрій" землевпорядних дій та документації із землеустрою) та внесення інформації про неї до Державного земельного кадастру. Формування земельних ділянок здійснюється коли ділянка відводиться вперше (до цього її не існувало взагалі і це стосується тільки земель державної або комунальної власності), а також у випадках: 1) поділу чи об'єднання раніше сформованих земельних ділянок; 2) шляхом визначення меж земельних ділянок державної чи комунальної власності за проектами землеустрою щодо впорядкування територій населених пунктів, проектами землеустрою щодо впорядкування території для містобудівних потреб, проектами землеустрою щодо приватизації земель державних і комунальних сільськогосподарських підприємств, установ та організацій; 3) шляхом інвентаризації земель у випадках, передбачених законом; 4) за проектами землеустрою щодо організації території земельних часток (паїв); 5) за затвердженими комплексними планами просторового розвитку території територіальних громад, генеральними планами населених пунктів, детальними планами території. В цих випадках мова переважно йде про виділення земельної ділянки з певного земельного масиву з певною метою, яка, звернемо увагу, не завжди стосується набуття чи припинення права на землю. І оскільки державна реєстрація земельної ділянки є наслідком її формування, разом із ст. 79-1 ЗКУ треба розглянути випадки, у яких відбувається державна реєстрація земельної ділянки відповідно до ч. 3 ст. 24 Закону України "Про державний земельний кадастр".

Системно аналізуючи ці дві статті, можемо дійти висновку, що державна реєстрація земельної ділянки може здійснюватися як в процедурах набуття (реалізації) прав на землю, так і окремо від них. Відповідно, державна реєстрація земельної ділянки може здійснюватися в процедурах набуття (реалізації) прав на землю в таких випадках: 1) якщо особі за рішенням органу виконавчої влади, органу місцевого самоврядування надано дозвіл на розроблення документації із землеустрою, що є підставою для формування земельної ділянки при передачі її у власність чи користування із земель державної чи комунальної власності (наприклад, процедури приватизації землі, продажу земельних ділянок без земельних торгів, надання земельної ділянки в постійне користування, надання земельних ділянок на умовах оренди, емфітевзису, суперфіцію без земельних торгів, надання права земельного сервітуту в порядку ст. 124-1 ЗКУ тощо); 2) у випадку замовлення документації із землеустрою, за якою здійснюється формування земельної ділянки державної, комунальної власності, у випадках, коли розроблення такої документації відбувається без дозволу органу виконавчої влади, органу місцевого самоврядування (спрощена модель безоплатної приватизації за ч. 1 ст. 118 ЗКУ за заявою зазначених в ній осіб, у тому числі власника нерухомого майна (будівлі, споруди), розташованої на земельній ділянці, що надається (передається) із земель державної чи комунальної власності, або його спадкоємця; надання земельних ділянок за так званою мовчазною згодою тощо); 3) у разі формування земельної ділянки в порядку виділення в натурі (на місцевості) земельних ділянок власникам земельних часток (паїв) за заявою власника земельної частки (паю) або його спадкоємця; 4) у разі державної реєстрації земельної ділянки, що примусово відчужується відповідно до ст. 14-1 Закону України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» за заявою Закарпатської обласної державної адміністрації.

Державна реєстрація земельної ділянки може здійснюватися поза межами процедур набуття (реалізації) прав на землю в таких випадках: 1) у разі поділу чи об'єднання раніше сформованих земельних ділянок за заявою власника земельної ділянки, користувача земельної ділянки державної чи комунальної власності (ст. 79-1 ЗКУ не обмежує форм власності земельних ділянок, які об'єднуються або діляться); 2) у разі формування земельних ділянок відповідно державної чи комунальної власності за заявою органу виконавчої влади, органу місцевого самоврядування (в тому числі шляхом визначення меж земельних ділянок державної чи комунальної власності за проектами землеустрою щодо впорядкування територій населених пунктів, проектами зем-

леустрою щодо впорядкування території для містобудівних потреб, за затвердженими комплексними планами просторового розвитку території територіальних громад, генеральними планами населених пунктів, детальними планами території); 3) у разі внесення до Державного земельного кадастру за результатами проведення інвентаризації земель масиву земель сільськогосподарського призначення відомостей про земельну ділянку, що входить до такого масиву, за заявою замовника технічної документації із землеустрою щодо інвентаризації земель. Вважаємо, що сюди відноситься і випадок ч. 3 Перехідних положень Закону України “Про Державний земельний кадастр” у разі якщо на земельній ділянці, право власності (користування) на яку не зареєстровано, розташований житловий будинок, інші об’єкти нерухомого майна (будівлі, споруди, лінійні об’єкти енергетичної інфраструктури), право власності на які зареєстровано, кадастровий номер на таку земельну ділянку присвоюється за заявою власників таких об’єктів на підставі технічної документації із землеустрою щодо встановлення (відновлення) меж земельної ділянки в натурі (на місцевості). Хоча прямо в даній нормі про державну реєстрацію земельної ділянки не йдеться, але передбачена для складання документація і присвоєння кадастрового номеру земельної ділянки є ознакою її формування і відкриття Поземельної книги.

Далі варто нагадати, що практично кожна з процедур набуття (реалізації) прав на землю, де відбувається державна реєстрація земельної ділянки, передбачає державну реєстрацію права на цю земельну ділянку (ч. 10 ст. 79-1 ЗКУ). Це не стосується набуття земель на титулі зобов’язальних прав.

Висновки. Отже, нами встановлено закономірності розвитку сучасної системи правових форм набуття (реалізації) прав на землю. Зокрема: 1) розвиток правових форм набуття (реалізації) прав на землю в Україні в цілому відповідає потребам часу; 2) система правових форм набуття земельних ділянок, маючи в своїй основі певні стабільні і стійкі процедури набуття (реалізації) прав на землю, в той же час є структурою, яка чутливо реагує на виклики сьогодення за рахунок законотворчої діяльності парламенту України; 3) останнє цілком відповідає ст. 14 Конституції України; 4) в перспективі повоєнного відновлення передбачається скасування тих правових форм, які були запроваджені саме для умов воєнного стану; 5) правові форми, які були запроваджені з метою створення цивілізованого ринку земель, для виконання євроінтеграційних задач, сприяння створенню умов для найбільш раціонального використання та охорони земель, тільки продовжать свій розвиток. Державна реєстрація земельної ділянки в процесі набуття (реалізації) прав на землю сьогодні здійснюється в усіх процедурах, де земельна ділянка не була сформована раніше або процес формування потребує оновлення. Також формування і державна реєстрація земельної ділянки можуть здійснюватися окремо від процедур набуття (реалізації) прав на землю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Заєць О.І., Сафонова К.В. Особливості правових форм набуття (реалізації) прав на землю у світлі повоенних змін до земельного законодавства України. Часопис Київського університету права. 2022. № 1. С. 183–188. DOI: 10.36695/2219-5521.1.2022.34.
2. Дремлюга К.О. Підстави набуття прав на землю громадянами України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06 / Національний ун-т біоресурсів і природокористування України, Київ. 2010. 210 с.
3. Ющик О.І. Правова реформа: загальне поняття, проблеми здійснення в Україні: монографія. Київ: Ін-т з-ва Верховної Ради України, 1997. 192 с.
4. Заєць О.І. Набуття прав на землю за земельним законодавством України. Бюлетень Міністерства Юстиції України. 2005. № 11. С. 35–45.
5. Мірошніченко А.М. Земельне право України: Підручник. 3-тє видання. К.: Алерта, 2013. 512 с. С. 193.
6. Балащенко М.І. Система речових прав на землю за законодавством України. Дис. на здоб. ступеня д. філ. у галузі знань 08 право за спец. 081 право. КНУ імені Тараса Шевченка. К. 2021. 275 с.
7. Концепція оновлення Цивільного кодексу України. Київ, 2020. URL: <https://www.rada.gov.ua/uploads/documents/76363.pdf>.